

**Zağlul En-Neccar'ın “Tefsiru'l-Ayati'l-Kevniyye”si
Örneğinde Ankebut Suresi 41. Ayetin İlmî Tefsir
Geleneği Bağlamında Tahlili**

Mehmet DEMİRCİ*

Özet

Günümüzde kabul gören ve önem kazanan tefsir ekollerinden birisi de kuşkusuz ilmî tefsir geleneğidir. Kur'an-ı Kerim'de, astronomi, biyoloji, fizik, kimya, jeoloji vb. gibi bilim dallarının konularına işaret eden birçok ayet bulmak mümkündür. Bunlardan birisi de “Allah'tan başka dost edinenlerin durumu, kendine yuva yapan örümceğin durumu gibidir. Hâlbuki evlerin en çürüğü şüphesiz örümcek yuvasıdır. Keşke bilselerdi” mealindeki Ankebut Suresinin 41. ayetidir. Kur'an'ın i'cazının bir boyutunu ortaya çıkarma gayesine matuf ilmî tefsir çalışmaları son dönemlerde daha da artmıştır. Bugeleneğin son dönem çağdaş müfessirlerinden birisi de Mısırlı müfessirlerden Zağlul en-Neccar'dır. Müellifin “Tefsiru'l-Ayati'l-Kevniyye” isimli tefsirinde bu ayetin ilmî i'cazını ortaya koyma adına farklı bir açılım getirdiği kanaatindeyiz. Bundan dolayı müşriklerin durumunun örümceğin evine benzetildiği bu ayetin tahlilini, bu tefsir özelinde yapmak istedik. Ayetin sosyolojik bir gerçeği ifade etmesinden dolayı da bahsettiğimiz bilimsel gerçekleri tamamlayıcı sosyolojik tahlillere de yer vermeyi uygun gördük.

Anahtar kelimeler: Kur'an-ı Kerim, İlmî Tefsir, Ankebut Suresi, İlah

**Commentary Tradition of Scientific Analysis in
Context for example in verse 41 of Surat al Ankabut
at “Tefsiru'l-Ayati'l-Kevniyye” by Zağlul En-Neccar**

Abstract

One of today's accepted and emerging scholarly exegesis kind is the tradition of exegesis no doubt. In the holy

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Yüksek Lisans Öğrencisi

Quran, it is possible to find many verses to indicate the branches of astronomy, biology, physics, chemistry, geology and so on. One of these "Befriend those cases other than Allah is as the likeness of the spider makes its nest. In spite of the decay of the house is undoubtedly the spider nest. If only they knew. "that is in the form of verse 41 of Surat al-Ankabut. A dimension to reveal the purpose of the Qur'an exegesis scientific studies aiming laconic has increased in recent terms. Egyptian commentator Zağlul en Neccar is one of the modern commentators from this recent tradition. We believe that the author has brought a distinctive approach on behalf of putting forward to scientific laconic interpretation of this verse in his "Tefsiru'l- Ayati'l- Kevniyye' exegesis. Therefore, we wanted to make this exegesis in particular at analysis of the status of this verse is that the idolaters likened to the spider's house. Because of the scientific facts mentioned in the verse to express a sociological fact that we deem appropriate to the place of complementary sociological analysis.

Keywords: *Holy Quran, Scientific Commentary, Surat al-Ankabut, TheGod.*

Giriş

İnsanların davranışları ve görülebilen faaliyetleri izlendiğinde anlaşılacak olan hakikat "ihtiyaç" kelimesidir. Kur'an-ı Kerim'i daha iyi anlamak, algılamak ve hayatta uygulamak için yapılan bütün tefsir çeşitlerinin temelinde bu ihtiyaç bulunmaktadır. Her geçen zaman dilimin de yeni tefsir ekollerinin ortaya çıkması ve çoğalması bu ihtiyacı göstermektedir.

Bu ihtiyacın bir yansıması da hiç kuşkusuz İlmî tefsirdir. Müfessirler tarafından son asırda İlmî tefsir, ilmî i'caz, bilimsel i'caz gibi terimlerle ifade edilmeye başlanmıştır. Öncelikle ilim ve i'caz kelimelerinin anlamlarını vermek gerekirse İlim: Allah'ı, ayetlerini ve Allah'ın yaratıklar üzerindeki işlerini bilmeye denir.¹ İ'caz kavramı, ilmî vasfıyla birlikte

¹İmam-ı Gazali, *İhya-u Ulumid-Din*, Tuğra Neş. İst.Y.t.y. c.1.s.86.

kullanıldığında Kur'an'ın indirildiği asırda beşeri vasıtalarla bilinmesi mümkün olmayan bazı gerçekleri Kur'an'ı Kerim'in haber vermesidir.² İlmî tefsir, Kur'an ibarelerine ilmî ıstılahların hâkim kılınması, bu ibarelerden çeşitli ilmî ve felsefi görüşleri istihraç etmeye çalışan tefsirdir.³

Kur'an-ı Kerim'in ilimlerle, sanayi, mühendislik, matematik, ekonomi, sosyal, kimya, fizik, biyoloji, antropoloji ve benzeri yeryüzünde var olan bilim ve sanatlarla yorumlanmasıdır.⁴ Kur'an bu bilimsel verileri ve genel esasları inzal olduğu dönemin ilmî anlayışına hitap ederek açıklamayıp, her devrin telakkisine uygun ilkeler olarak ifade etmiştir. Çünkü Kur'an'ın amacı ilimleri kendine konu yapmak değil, insanları hidayete sevk etmek ve teşvik oluşturmaktır.⁵ Kısacası Kur'an metnindeki bir takım fennî keşif ve nazariyeler veya tecrübeye dayalı bilim dalları⁶ esas alınarak yapılan tefsire ilmî tefsir denir.

Kur'an-ı Kerim'de, ilmî hakikatler umumi meseleler halinde anlatılmış ve bu meselelerin açıklanıp çözülmesi insanların gayretine ve çalışmasına bırakılmıştır. Bu esas sayesinde Kur'an, insan aklını ilim yolunda kullanırmak suretiyle, insanları düşünmeye ve tefekküre davet etmekte, kâmil akla hitap edip sözü ilim ve marifet sahiplerine yöneltmekte ve kendisi üzerinde düşünmeyenleri kınamaktadır. Kur'an, insanın yaratıcısı ile olan münasebetlerin de kanunlar ve prensipler koyduğu gibi, insanın kâinat ve eşya ile olan münasebetlerinde de umumi prensipler getirmiştir. Eşyanın mahiyetlerinin ve kanunlarının araştırılmasını ve ortaya çıkarılmasını insan aklına, zekâsına ve kabiliyetine bırakmıştır. Şunu da unutmamak gerekir ki Kur'an'ı Kerim çeşitli ilimlerin konularını nazil olduğu çağdaki anlayışa göre değil,

² Suat Yıldırım, *Bilimsel İcazın Değeri*, Kuran ve Tefsir Araştırmaları III, İsv. Ensar Neş. İst. Y.t.y. s. 445

³ Emin el-Huli, *Tefsir ve Tefsirde Edebi Tefsir Metodu*(trc.Mevlut Güngör) *İslami Araştırmalar Dergisi*, Ankara 1998, II, sy.6, s. 37; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 2011, s. 303.

⁴ Celal Kırca, *Kur'an-ı Kerim ve Modern İlimler*, Marifet Yay. İst.1981, s. 51

⁵ Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. 2010, s. 239.

⁶ Kırca, İlimler Ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler, Tuğra Neş. İst.Y.t.y. s. 213.

gayesine hizmet edecek şekilde her çağın anlayışına uygun olacak bir usule göre izah etmektedir.⁷ Zira Kur'an inzal olduğu dönemde yer kürenin güneş etrafında döndüğünü açıkça ifade etmiş olsaydı ilk muhatapları açısından inanılmaz bir şey olur ve inkârcılara Kur'an'ı reddetmek için bir fırsat verilmiş hem de belagatına aykırı olurdu. Kur'an böyle bir söylemi değil de daha sonra gelecek olanlara da ters gelmeyecek tarzda konuyu zikretmiştir. Bu sayede herkes kendi dönemine uygun anlamları çıkartabilmiştir.⁸ Bu bakımdan her çağın insanı kevni (oluş) konulara taalluk eden ayetleri, çağlarının İlmî anlayışlarına göre yorumladıklarından aralarında anlayış farkları meydana gelmiştir.⁹ Bunun için Kur'an'ı Kerim çeşitli ilmî gerçeklere, insanın dikkatini çekmekte, onu düşünmeye, araştırmaya ve kafa yormaya sevk etmektedir.

İlmî tefsir ilk olarak dirayet tefsirinin ortaya çıkışıyla başlamıştır. Bu metodu Abbasiler dönemi ilim ve tercüme hareketinin başlangıcına dayandırmak da mümkündür. Batı dünyasından yapılan bu tercüme faaliyetleri sonucunda İslam âlimleri doğal olarak fikir, düşünce ve araştırma hususunda bir etkileşim yaşamıştır. Kur'an'da yer alan ve pozitif ilimlere işaret eden ayetler, o günün revaçta olan felsefe, astronomi, matematik, tıp, fizik ve kimya gibi ilimlerin yardımıyla yorumlanmaya başlanmıştır.¹⁰

Kur'an'a bilimsel yöneliş, ilk defa felsefe-bilim ilişkisi içinde oluşmaya ve gelişmeye başlamış, bir başka ifade ile Kur'an'a bilimsel yöneliş ilk önce İslam felsefesiyle ortaya çıkmıştır.¹¹ Hem felsefi hem de sufi bir kimliğe sahip olan İmam Gazzali (öl. 505/1111) tarafından, ilmî tefsir belirgin ve sistemli bir hale getirilmiştir.¹² Zamanla kendi başına müstakil bir hareket olarak tefsir ekolleri içerisinde yerini almış-

⁷ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yay. Ankara.2005 s.748

⁸ Celal Kırca, *Müzakereler*, Kuran ve Tefsir Araştırmaları III, İsav. Ensar Neş. İst. Y.t.y. s.445

⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.748

¹⁰ Kırca, *Kur'an-ı Kerim ve Modern İlimler*, 1981, s.62.

¹¹ Kırca, *Kuran ve Fen Bilimleri*, Marifet Yay. İst.2005 s.79.

¹² Cüneyt Eren, *Bilimsel Tefsir Metodolojisi*, İslami İlimlerde Metodoloji/Usul Mes'elesi I, Ensar Neş. İst.2005,s.563

tır. Daha sonra bu anlayış istikametinde tefsir kaleme alan ve ilmî tefsiri en güzel şekilde tatbik mevkiine koyan büyük dirayet müfessiri Fahrüddin er-Râzî (öl. 606/1209) olmuştur. Onun ardından da bilimsel tefsirin bayraktarlığını Ebu'l-Fadl el-Mürsî (öl. 655/1257), ez-Zerkeşî (öl. 794/1391) ile es-Suyûtî (öl. 911/1505) yapmışlardır.¹³ Suyûtî En'am suresi 6/38. Ayeti "Kitapta hiçbir şeyi ihmal etmedik" ile Nahl suresinin 16/89. ayeti "Biz sana apaçık beyan eden kitabı indirdik" ayetlerini delil getirerek Kur'an'ı, ilimlerin kaynağı olarak görmüş ve Allah Teâlâ'nın, her şeyin ilmîni onda gösterdiğini beyan etmiştir.¹⁴

Ancak ilmî tefsir hareketi Suyûtî'den sonra bir duraklama devresine girmiş, zaman zaman Kâtip Çelebi (öl. 1068/1657) ve Erzurumlu İbrahim Hakkı (öl. 1186/1772) gibi bazı bilginler tarafından yeniden canlandırılmak istenmişse de, bunlar birer münferit hadise olmaktan öteye geçememiştir.¹⁵

İlmî tefsir hareketi, XIX. asırda Avrupa'nın tesiriyle İslâm âleminde meydana gelen uyanışın ardından yeniden bir canlılık kazanmıştır. Bunun sonucu olarak da, Kur'an'daki çeşitli ilimlerle ilgili ayetler bir araya getirilerek yeni ilmî nazariyelerle mukayese edilmeye ve Kur'an'ın söz konusu ilimlerle olan uyumu araştırılmaya başlanmıştır. Bilimsel tefsir hareketinin bu asırdaki savunucusu da, "*Keşfu'l-Esrârî'n-Nûrâniyyeti'l-Kur'âniyye*", adlı kitabıyla Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî (öl. 1306/1888) olmuştur. İskenderânî'yi, "*Tebâiu'l-İstibdâd ve Mesâriu'l-İsti'bâd*" adlı eseriyle es-Seyyid Abdurrahman el-Kevâkibî (öl. 1320/1902) ve "*Serairul-Kur'an*" adlı eseriyle Gazi Ahmet Muhtar Paşa (öl. 1337/1918) takip etmiştir. Ancak ilmî tefsir hareketi bu faaliyetlerden yarım asır sonra ilmî tefsirin en mühim temsilcisi olan Tantavî Cevherî (öl. 1359/1940) ile doruk noktasına ulaşmıştır. Cevherî "*el-Cevâhir fi Tefsiri'l-Kur'an*" adıyla yazmış olduğu 25 ciltlik eseriyle ilmî tefsire yeni bir canlılık ka-

¹³ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.746

¹⁴ Celaleddin es-Suyûtî, *el-Itkân fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru'l-Fikr, Beyrut.1994, I/3.

¹⁵ Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, s. 242.

zandırmış ve İslâm âleminin uyanmasına katkıda bulunmuştur¹⁶. Müellif, söz konusu tefsirinde Müslümanların ihtiyacı olan ahlâk, ahkâm, tabiat kanunları ve yaratılış üstünlüklerini ortaya koyduktan sonra arz, sema, hayvanlar ve nebatlar hakkındaki ayetlerin hakikatini keşfetmeye teşvik etmek için şöyle demiştir:¹⁷ “Kur’ân’da fıkha ait 150, buna mukabil ilim ve fenle ilgili 750 kadar ayet vardır.”¹⁸ Kırca, Tantavi Cevheri gibi düşünen birisinin şunları ifade etmesini doğal karşılar: ‘Bir eserde yer alan kavramların sıklığı veya çokluğu müellifin o kavram ve konulara gösterdiği önemi, ilgiyi ortaya koyar. Kur’ân’da yer alan bazı kavramların ve konuların çokça ifade edilmesi Allah (cc.)o konulara, kavramlara verdiği önemi göstermektedir. Fıkıhla ilgili ayetler deva iken, bilimsel içerikli ayetler gıda niteliğindedir. Bir Müslüman için öncelikli olan gıda mı, deva mı? Gıda insan yaşamı için sürekli önem arz ederken deva, insan ihtiyaç duyduğu zaman önemlidir’.¹⁹

Tantavi Cevheri ‘Tefekkür Hazinesi’ adlı eserinde şunu ifade eder; Müslüman âlimlerin birçoğu himmetlerini sadece İslami ilimlere hasretmişler, fakat kevnî/kozmozik ayetler üzerinde çok durmamışlardır. Hâlbuki her ayet bir bilimdir. Göğün yapısı ve içindeki varlıklar, matematik, nebat, hayvan ve insan ilimleri, hikmet, kimya vb. ilimler, bütün uluslarca kabul edilen ve yükselmelerini sağlayan ilim çeşitleridir. Kur’ân’ı Kerim’de bu ilimlerin açık ya da kapalı işaretleri bulunmaktadır.²⁰ Bizlere düşen de kâinat ilimlerinde mütehassıs olmaktır. Bu düşünceyi dikkate alır, bu hususta çalışmalarımızı ve gayretlerimizi artırırsak ancak o zaman Müslümanlar arzu edilen noktalara yükselebileceklerdir.

İlmî tefsiri savunan çağdaş müellifler de vardır. Meselâ,

¹⁶ Demirci, age. S.243

¹⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay.2011,s.307.

¹⁸ Tantavi Cevheri, *el-Cevahir fi Tefsiri’lKur’ân*, Mısır, 1350, C.1 s.2 : Bkz. Celal Kırca, *Bilimsel İcazın Değeri*, Kuran ve Tefsir Araştırmaları III, İSAV. Ensar Neş. İst. Y.t.y. s.465

¹⁹ Kırca, *Müzakereler*, s.465

²⁰ Tantavi Cevheri, *Tefekkür Hazinesi* (trc. Abidin Sönmez) Nizam Yay. İst. 1974, s. 316

"*el-Kur'ân ve'l-Kevn*" kitabının yazarı, Muhammed Abdullah eş-Şerkavî, bunlar arasında sayılabilir. Ülkemizde yaptığı çalışmalarıyla söz konusu ekolün savunucusu durumunda bulunan çağdaş bir müellif de, Celal Kırca'dır. O, bu ekolün haklılığını temellendirmeye çalışırken şunları söyler: "Kur'ân-ı Kerîm'de Astronomi, Fizik, Biyoloji, Tıp vs. gibi bilimlerin alanlarıyla ilgili yüzlerce ayet vardır."²¹ Kur'ân'daki sûrelerin bir kısmının ismi bile tabiat olaylarına ve Astronomiyle alakalı konulardan oluşmaktadır.²²

İlmî tefsirin sakıncalarından bahseden âlimler de olmuştur. Bunların isimlerini Eren makalesinde şöyle zikreder: İmam Ebu İshak eş-Şatibi, Kadi İyad, Allame Hasan b. Muhammed en-Neysaburi, Hüseyin ez-Zehebi, Reşid Rıda, Seyyid Kutub, Kamil Hüseyin, Muhammed Arkun, Atif Ahmed, Emin el-Huli, Mahmut Şeltut gibi isimlerdir.²³ Bunlar Kur'ân'ın bir ilimler ansiklopedisi ve her konuda detaylı bir bilgi kaynağı olmadığını vurgulamışlardır.²⁴ Kur'ân'ın muhtevası dinî öğreti üzerinedir. İnsanlara dünya ve ahiret öğütleri vermeye yöneliktir. Bugünkü manada İlmî terminoloji Kur'ân'ı Kerim'de yoktur. Bugünkü ilim pozitif ilim, pozitif düşüncenin ve metodun ürünüdür. Ama bütün anlatım ve tekliflerinde hiç ara vermeden ve asla ihmal etmeden, kozmolojik ya da beşerî olsun, tüm etkinlik ve oluşların temelindeki mesele kudreti sonsuza yani en üstün ve en etkin güce dikkatleri çekme vardır'.²⁵

İlmî tefsire en sert tenkidi yapanlardan biri fakih ve usulcü olan Şatibî'dir. (öl. 790/1388) O "*el-Muvafakat*" adlı eserinde gerekçesini şu şekilde dillendirir. "Kur'ân'da "her şey" in var olduğu düşüncesine katılmamaktadır. "Bazı âlimlerin Kur'ân'ı anlamada hadlerini aşır tabii bilimler, eğitim, mantık vb. ilimleri Kur'ân'a yüklemişlerdir. Bunun da doğru olmadığı aşikârdır. Sahabe, Tabiin ve selef âlimleri, Kur'ân'ı

²¹ Demirci, *Tefsir Tarihi*, s.244

²² R'ad, Nur, Duhan, Necm, Kamer, Şems, Buruç, Leyl, Asr surelerini zikredebiliriz.

²³ Cüneyt Eren, *Bilimsel Tefsir Metodolojisi*, s.564

²⁴ Rogery Garaudy, *İslam ve İnsanın Geleceği* (Trc. Cemal Aydın) Pınar yay. İst. 2000, s.10.

²⁵ Eren, *Bilimsel Tefsir Metodolojisi*, s. 563.

ve Kur'ân'daki ilimlerin inceliklerine vakıf insanlardı. Onların hiçbirinin bu tür bir iddiası günümüze ulaşmış değildir. Kur'ân kuşkusuz bir kısım ilimleri içermektedir. Bunlar nüzul dönemi Arapların vakıf oldukları ilimlerdir.”²⁶ Kur'ân'ın bütün ilimleri kapsadığını iddia edenlerin delilini dayandırdıkları Nahl 16/89 ve En'am 6/38.ayetlerin²⁷ maksadı yükümlülük ve Allah'a karşı sorumlulukları yerine getirme hususlarını kapsar. Sözü edilen “Kitap”tan maksat ise Levh-i Mahfuz' dur. Kur'ân'ın gerektirdiği şeylerin inkârı doğru olmadığı gibi, Kur'ân'ın gerektirmediği şeylerin ona nispet edilmesi hiç doğru değildir. Kur'ân'ı anlamak için Araplara nisbet edilen ilimlerle iktifa etmek gerekir.²⁸ Abdullah Aygün makalesinde Şatibî'nin görüşlerini şu iki esasta özetlemekte muhatapların ümmi olduğu için Kur'ân'ın da ümmi olması. Kur'ân ayetlerinin ilmî/bilimsel veriler ihtiva etmediği ya da ilmî/bilimsel verilerle tefsir edilemeyeceğidir.²⁹ Daha sonra Aygün, Şatibî'nin bu görüşlerini şöyle değerlendirir:

İlk muhatapların ümmiliği dolayısıyla Kur'ân'ın da ilmî hakikatler içermediğini iddia etmek doğru mudur? Lafızların ya da ibarelerin doğru anlaşılabilmesi için nüzul dönemine gitmek gereklidir. Ama o dönemdeki anlamların üzerine bir şey konamayacağını söylemek, doğru bir sınırlama değildir. Allah'ın “kelam”ı olan Kur'ân'ı, her yönüyle yedinci asırda yaşamış muhataplarının seviyesinde kabul edip, onun bundan fazlasına sahip olmadığını söylemek, indirgemeci bir yaklaşımdır. Yüce Allah'ın, Kitabı genel anlamda herkesin anlayabileceği lafız, tertip, muhteva ile indirmesi, onun taşıdığı manalar yönüyle de ümmi olmasını gerektirmez. Ya da muhatapları ümmi olduğu için onun da ümmi olması gerekmez. Kur'an, insanların kolayca öğrenip amel edebileceği bir yapıya sahiptir ama bu, zorunlu olarak ilk muhataplarının ümmiliğinden kay-

²⁶ Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Eş-Şatibi, *muvaafakat*, Mısır,1975, II. s. 55-56

²⁷ Nahl16/89 “Biz sana her şeyi açıklayıcı kitabı indirdik.”En'am6/38 “Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.”

²⁸ Eş-Şatibi, *el-Muvaafakat*, s.77-78.

²⁹ Abdullah Aygün, “Şatibi'nin Kur'an'ın Ümmiliği ve İlmi Tefsir Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Usul İslam Araştırmaları, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, sayı 7, 2007,s.161.

naklanan bir özellik değil, onun evrenselliğinin ve kıyamete kadar tüm insanlara hitap etmesinin gereğidir. Kur'an'ın muhatabı olmadığı gibi çok yanlış bir anlama gelebilir. Çünkü sonraki dönemlerdeki ilmî gelişmeler, insanları ümmi olmaktan çıkarabilir. Nüzul dönemi muhatapları dolayısıyla Kur'an ümmidir önermesi, daha sonra muhatapları ümmi olmadığına, ya onun muhataplara göre ümmi kaldığı anlamına gelir. Ya da onlar muhatap olmaktan çıkmışlardır. Bu durum, Kur'an'ın tüm âlemlere hitap eden bir kitap olmasına aykırı olurdu. Şatibi'nin, "iddia edildiği gibi olsaydı, muhataplar, güçleri yetmeyen bir şey ile sorumlu tutulmuş olurdu", çıkarımını da doğru yönde kullanmamaktadır. Çünkü Kur'an'ın insanları sorumlu tuttuğu şeyler iman, ibadet ve ahlak gibi belli hususlardır. İlmî/bilimsel hususlar bu kapsamda değerlendirilemez. Kur'an, muhataplarının tamamını, kendisini her yönüyle anlamakla da sorumlu tutmamıştır. Zaten öyle olsaydı tefsirine ne gerek kalır ve i'cazının ne anlamı olurdu.³⁰

İlmî tefsire karşı olan M. Hüseyin ez-Zehebi'de bilimin esasları ve onların dayandıkları nazariyelerin değişkenliğinden yola çıkarak Müslümanların Kur'an hakkındaki inançlarının sarsılmasına sebep oluşturacağını belirtmiştir.³¹ Zehebi bu endişesinde haklıdır. Zira kesinleşmemiş ilmî veriler üzerinden Kur'an ayetlerini yorumlamak sakıncalıdır. İlmî tefsir yaparken ifrat ve tefrite kaçmadan, ikisi arasında dengeli bir düşünce tarzı belirlenmelidir. Kur'an'da ilmî verilere işaretlerin olması, tevhid ve kulluk amacına hizmet etmektedir. Bu düşüncede ayetleri tefsir ederken, geçici nazariyelerle değil, kesinleşmiş ilmî verilerden yararlanılmalıdır. Zikrettiğimiz ölçüler çerçevesinde anlıyoruz ki ilmî tefsirinin yapılması Kur'an-ı Kerimin mucizevi yönünü asrımız insanlarına göstermede fevkalade faydalı olduğudur. Allah tarafından Hz. Peygambere gönderilmiş Kur'an'ın tebliğ hususunda ilmî tefsirin yardımcı olduğu aşikârdır. Kur'an ayetleri hakkında birçok insanı tefekküre sevk etmektedir. Çalışmamızda

³⁰ Aygün, age. s.161-162.

³¹ M. Hüseyin ez-Zehebi, *et-Tefsir ve'l-Müfessirun*, Mektebet-u Vehbe, Kahire. 2000, II/470.

Ankebut Suresi 41. ayeti yukarıda zikrettiğimiz fikirleri de dikkate alarak İlmî Tefsir Bağlamında Tahlilini yapma gayreti içerisinde olacağız. Bunun yanında ayette, sosyolojik bir hakikatin enfes bir ifadeyle zikredilmesinden dolayı içtimaî tahlilini de vermek istedik. Makalemizin ana omurgasını çağdaş müfessirlerden ve yapmış olduğu güçlü ilmî tahlillerle dikkatleri üzerine çeken Zağlul en-Neccar'ın "Tefsiru'l-Ayati'l- Kevniyye" adlı eserinden³² Ankebut suresi 41. Ayet oluşturacaktır.

1. Ankebut Suresi 41. Ayetin Kavramsal Çerçevesi

Ankebut suresi putperestlerin inançlarının anlamsızlığını, bozulmuşluğunu; onların ilah diye inanıp bağlandıkları, sığınıp güvendikleri varlıkların faydasızlığına açıklık getirir. Daha kapsamlı ifade edecek olursak Allah'ı bırakıp ondan başkasını Tanrı kabul edenler veya böyle açıkça olmasa bile, tutum ve davranışlarıyla bunun gereğini yerine getiren ve makul saygı sınırlarının ötesine geçerek her hangi bir mah-lûka Tanrı gibi bağlanan ve sadece Allah'tan bekleyeceği nusret ve desteği ondan bekleyen insanın içine düştüğü büyük yanılgıyı etkileyici bir benzetme ³³ ile anlatır:

مَذَلُّ الدِّينِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بِئْتًا
وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَلْبَيْتِ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ.

"Allah'tan başka dost edinenlerin durumu, kendine yuva yapan örümceğin durumu gibidir. Hâlbuki evlerin en çürüğü şüphesiz örümcek yuvasıdır. Keşke bilselerdi."³⁴

"Lisan'ul-Arab" müellifi İbn Manzur, Ankebut başlığı altında şu bilgileri vermektedir: Ankebut bir hayvancıktır. Havada dokuma yapar. Kuyu başlarında birbirine geçmiş aralarında boşluklar olan halkalar örer. Tıpkı dantel gibi ince dokuma yapar. Ankebut lafzı genellikle müennes tekil bir

³² Eser dört ciltlik bir tefsir kitabıdır. Müellif Kur'an'ı Kerimin bütün ayetlerini değil sadece bilimsel içerikli ayetleri tefsir etmiştir. Bunun içinde tefsir kitabının ismini "Tefsiru'l- Ayati'l- Kevniyye" koymuştur. Eser henüz Türkçe'ye tercüme edilmemiştir.

³³ Heyet (Hayrettin Karaman, Mustafa Çağırıcı, İ. Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş) *Kur'an Yolu*, DİB.Yay. İst.2007, IV, s.270

³⁴ Ankebut, 29/41, Komisyon, *Türkiye Diyanet Vakfı Meali*, Ankara. 2001.

varlığa verilen isimdir. Fakat şiirlerde bazen müzekker anlamı verilerek de kullanıldığına dair değişik görüşler de serdedilmiştir. Ama genellikle müennes tekil bir varlığa verilen isimdir. Bunun çoğulu ise 'anakib' olarak gelir.³⁵

2. Ankebut (Örümcek) Yaratılış Yönüyle Nasıl Bir Varlıktır?

Örümcek türü dünyanın hemen hemen her tarafında bulunan kara hayvanlarıdır. Onlarda baş ve göğüs kaynaşmıştır. Karın, göğse ince bir bel ile bağlanmıştır. Aynı büyüklükte başka bir canlının beli bu kadar ince değildir. İçinden sindirim borusu, kan damarları nefes boruları ve sinir sistemi geçer. Örümceklerin boyları, birkaç cm'den 20 cm'ye kadar değişir. Ömürleri bir-iki yıl kadardır. Ağızlarının önünde iki zehir çengeli (keliser) ve iki his ayağı (pedipalp) yer alır. Göğüslerinde ise gelişmiş dört çift yürüme bacağı vardır. Uçları, tarak gibi dişli iki çengelle sonlanır. Örümcek bunların sayesinde ağ üzerinde rahatça dolaşır. Bacaklarından biri koparsa, yerine hemen yenisi çıkar. Çoğunun başında 8 adet basit göz bulunur. Gözlerin dizilişi, sınıflandırmada önemli bir özelliktir. Yuvarlak olan karın kısmı yumuşak ve esnek olup, alt kısmında solunum delikleri, ipek bezleri, anüs ve cinsiyet organları yer alır. Örümcekler yırtıcı ve açgözlü hayvanlardır. Avları çok çeşitlidir. Yakaladığı avını, kıskaçlarına açılan zehir salgısı ile felce uğratar. Sonra ısırarak avının iç organlarına, eritici enzimler ihtiva eden tükürük salgısını akıtır. Kısa bir zaman zarfında, avın iç organları eriyerek sıvı haline gelir. Örümcek, emici midelerini bir pompa gibi kullanarak bu sıvıyı emer.³⁶

Ağ yapacak olan bir örümcek, önce yüksekçe bir yere tırmanarak, ağın ucunu bulunduğu kısma yapıştırarak ipek iplik yardımıyla aşağı süzülür. Ağ örümü çoğunlukla gece olur ve örülmesi en fazla 60 dakika alır. Ağlar, genellikle yere dik vaziyettedir. Maksat, uçan arı ve sinekleri yakalamaktır.

³⁵ Ebû'l-Fadl Celâleddin b. Mükrim İbn Manzur el-İfrikî, *Lisanu'l- Arab*, Daru'l Fikr, Beyrut 1955, I/490

³⁶ Charles Darwin, (çev. Sevim Belli) *Türlerin Kökeni*, Onur Yay. İst. 1996, s. 273.

Her örümcek türünün, kendisine has ağ örme stili vardır. Ancak dikkati çeken nokta, ağlarda geometrik inceliklerin her zaman varlığıdır. Ağ örme işi örümceklerin, doğuştan kazandıkları bir sanattır. Küçük bir örümcek, daha önce hiç ağı görmemiş ve örmemiş olmasına rağmen büyüklere benzer ağlar örebilir. Bazı örümcekler düşmanlarından korunmak için çeşitli hilelere başvururlar. Örümcek, düşmanlarını yanıltmak için birkaç adet sahte ağ merkezi tesis eder. Örümcek ağlarının ipleri ipektir. Bu iplikler, aynı çaptaki çelik telden daha sağlamdır. Örümceğin ipeği, ipekböceğinin ipeğinden daha ince ve daha dayanıklıdır. Bilim dünyası bugün örümcek ağının dünyadaki en dayanıklı maddelerden biri olan “Kevlar”dan³⁷ daha dayanıklı, çelikten daha güçlü, karbon fiberden daha hafif ve kopmadan % 40 genişleyebilen bir madde olduğunu ispat etmiştir. Üstelik bildiğimiz ipekten daha güzeldir. Ancak yapılan araştırmalar göstermiştir ki, örümcek ipeği tellerinden ince ipek elde etmeye imkân yoktur. Daha doğrusu çok pahalıya mal olmaktadır. Bunun başlıca sebebi, örümcekleri bir arada tutmanın zorluğudur. Zira bir arada bulunan örümcekler birbirini yerler.³⁸

3. Zağlul en-Neccar’ın “Tefsiru’l-Ayati’l-Kevniyye”si Örneğinde Müşriklerin Durumunun Ankebut’un Evine Benzetilmesi

Bu ayet ileride değineceğimiz üzere her ne kadar sosyolojik bir gerçeği mükemmel bir benzetmeyle anlatmış olsa da, ilmî tefsir açısından sosyolojik bağlamdan koparılmadan da yapılabilecek genel hakikatleri içermektedir. Son dönem çağdaş müfessirlerden Zağlul en-Neccar bu ayete farklı bir

³⁷ Çok hafif karbon kökenli çok sağlam liflerden oluşan bir malzemedir. Kevlar günümüzde zırh, sağlam halat yapımı, yanmayan koruyucu giysi yapımında kullanılmaktadır. Kevlar çok yüksek çekme gerilimine dayanabilen liflerden oluşan ipliksi bir yapıdır. Özellikle çelik yelek, miğfer, paraşüt ipi, fiber veya data kabloları için ek sağlamlık sağlayan halat, veya gemileri bağlamak için kullanılan hafif halatlar ve kompozit yapılar ile oluşturulan levha, boru veya özel taşıtların gövde veya kanat yapılarının yapımında kullanılmaktadır. "Aynı ağırlıktaki çelikten 5 kat daha sağlamdır". Yeni Rehber Ansiklopedisi, *Örümcek Mad.* Türkiye Gazetesi, İstanbul,1994,Cilt,XVI/139.

³⁸ Yeni Rehber Ansiklopedisi, *Örümcek Mad.* s.138-141

açılım getirmiştir.

1) Örümceğin müfred ‘tek’(bir) olarak zikredilmesi: “العنكبوت” örümceğin hayatını tek başına yaşamasına işaret eder. Örümceğin çiftleşme zamanı ve yumurtadan çıkma vakti hariç hayatını yalnız yaşadığına delalet eder. Nahl ve Neml kelimelerinin zıddına Ankebut tek bir varlığa verilen isimdir. Nahl ve Neml ise bütün türe verilen isim olduğu için çoğul olarak gelmiştir. Ankebut yaşadığı sosyal hayatta yalnız yaşadığı için müfred gelmiştir.³⁹

2) Ankebut kelimesinin(örümcek) fiilinin müennes (dişil/feminine) gelmesi: “أَنْحَنَّتْ بَيْتًا” Allah (c.c.) “ittehazet beyten” sözüyle şuna işaret etmektedir: Evi temelinden inşa eden örümcek dişidir. Buna göre örümcek ağının dokunmasında dişi örümceğin vücudunda taşıdığı keseciklerden çıkan ipeksi maddelerle salgıladığı ağla yuvasını kurar. Erkek örümcek bazen ağın düzeltilmesine yardımcı olsa da evin yapımı dişi örümceğe aittir. Ağın sağlamlaştırılması, tamir edilmesi, büyütülmesi veya genişletilmesi tamamen dişi örümceğin yaptığı bir şaheserdir. Burada fiili yapanın ‘dişi’ (müennes) olmasına delil fiilinde “أَنْحَنَّتْ” ‘ittehazet’ müennes siğanın kullanılmasıdır.⁴⁰

Müellifin yapmış olduğu bu yorumdan akla şöyle bir soru gelebilir: Neml suresi 27/18 ayetinde فَالَّتِ فَطَلَةٌ fiili müennes (dişil/feminine) geldiği için konuşan karıncanın dişil (müennes) olduğunu söyleyebilir miyiz?

Razi bu soruya şöyle cevap verir. Ayet فَالَّتِ فَطَلَةٌ “bir karınca dedi ki” ifadesi için Katade’nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: O bir gün Kufe’ye gelmiş ve etrafına insanlar toplanmış. Bunun üzerine Katade “İstediginizi sorun” demiş. O mecliste aralarında genç Ebu Hanife (r.a) bulunmakta imiş. İnsanlar “Süleyman’ın (a.s) karıncasının erkek mi dişil (müennes) mi olduğunu sorunca” Katade bu soruya cevap verememiş. Ebu Hanife o karıncanın dişil (müennes) olduğunu

³⁹ Zağlul En-Neccar, *Tefsiru'l-Ayati'l-Kevniyye*, Mektebu't-Şuruki'd-Devliyye, Kahire.2007,II, s.415

⁴⁰ En- Neccar, *age*, II, s.416

söylemiştir.⁴¹ Taberi ve Elmalılı da tefsirinde bu karıncanın dişil (müennes) olduğunu ifade eder.⁴²

O halde Ebu Hanife'ye "Bunu nereden biliyorsun?" diye sorulduğunda onun cevabı "Allah'ın kitabından. Çünkü Allah, kitabı Kur'an'da قَالَتْ قَلْبَةً demiştir. Eğer o karınca erkek olsaydı قَالَتْ قَلْبَةً derdi". Çünkü "nemle" kelimesi erkek (müzekker) ve dişil (müennes) olma bakımından aynıdır. Tıpkı "hamame" (güvercin), "şat" (koyun) kelimeleri gibidir. Bunların dişisi erkeğinden verilen sıfatlarla ayrılır. Örneğin erkek güvercin ذكر حمامة ve dişî güvercin أنثى الحمام diyerek veya هو-هى gibi zamirler kullanılarak ayırt edilirler.⁴³ O halde "ankebut" kelimesinin de erkek ve dişil olanını sıfatlar veya zamirlerle ayırabiliriz. Ayette اَتَّخَذَتْ بَيْتًا gelmesi de evi ören örümceğin dişil olduğuna dalalet etmektedir.

Her ne kadar Nahivcilerin bir kısmı "Örümcek "الْعَنْكَبُوتُ" lafzının sonundaki "te" "ت" zaididir. Çünkü bundan küçültme ismi ve çoğulu yapıldığı vakit bu "ت" "te" düşmektedir. Deseler de kelime müennestir. El-Ferrâ dedi ki: "Örümcek" anlamındaki lafız üzerinde vakıf yapmak doğru değildir. Çünkü maksat (benzetilen) hiçbir şeye karşı koruyamayan örümcek yuvasına benzetmektir. Onun için uydurma ilahlar örümcek yuvasına benzetilmiştir. O Ankebut lafzının müzekker olduğunu belirtmek için şu beyti zikretmiştir:

علي هطالهم منهم بيوت كان العنكبوت قد ابتناها

"Onların Hattat (denilen tepeler) üzerinde bir takım evler vardır, Onları sanki örümcek yapmış gibidir".Bu beytin ilk mısraı şu şekilde de nakledilir:

علي اهطالهم منهم بيوت el-Cevherî dedi ki: el-Hattat bir dağ adıdır.⁴⁴

3) En zayıf ev tabirinin kullanılması: "وَأَنَّ أَوْهَانَ الْبُيُوتِ لَدَيْتُ"

⁴¹ Fahrudin Razi, *et- Tefsir-il Kebir (Mefâtihu'l-Gayb)* Huzur Yay. İst.2013, XVII s.412.

⁴² Ebu Cerir et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, Hisar Yay. İst.1995.VI, s.267; ElmalılıM.HamdiYazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim, Y.t.y. VI, s.135

⁴³ Razi, age. S.412

⁴⁴ Kurtubî,*el-Câmi'liAhkâmi'l-Kur'âni'I-Azim*,(Trc.M.BeşirEryarsoy) Buruç Yay. İst.2002, XIII, s.403-404

”الغُبُوتِ” örümceğin evi mutlak olarak yapısı itibariyle en zayıf evdir. Çünkü birbirine geçmiş ipek kozasıyla dikkatlice örülmüş çoğu zamanda birbirine uzak mesafeler oluşturacak şekilde bağlanmış ağlardan meydana gelir. Bundan dolayı da ne güneşin hararetinden, ne kışın soğuklarından, ne şiddetli yağmurdan ne de saldırı tehlikesinden koruma özelliği vardır. Yapı itibariyle insanı aciz bırakacak kadar mükemmel olmasına rağmen vasfı bu şekildedir. Burada evlerin en zayıfı denmiş ama iplerin en zayıfı denmemiştir. Bu sebeple ipleri güçlü olmasına rağmen evlerin en zayıfı olarak kalmaktadır. Manevi anlamda örümcek ağı evlerin en zayıfıdır. Çünkü o her mutlu ailenin temelinde var olan sevgi ve merhamet gibi duygulardan yoksun bir evdir. Bazı örümcek çeşitlerinde dişi olan erkekle çiftleşme gerçekleştiğinde erkeğini öldürür. Bu öldürme vücudu parçalama ile olur. Dişi olan fizik olarak daha büyük bir yapıya sahiptir. Bazı durumlarda dişisi küçük olan örümcekleri de yutar. Dişi örümcek yumurtasını ipeksi bir kesede döllemeyi tamamlayınca ölür. İpeksi kesedeki yumurtalar parçalandığında küçük örümcekler hayatta tek başlarındadır. Anne-baba bir kardeş olmalarına rağmen tek başına yaşama duygusuyla bu yuvada kardeşlerini öldürmeye başlarlar. Bu savaşta yuvada çok az sayıda yavru örümcek kalıncaya kadar hayatta kalma savaşı devam eder. Dişi örümcek yumurtadan çıkar çıkmaz hemen kendi yuvasını yapmaya başlar. Örümcek ağından inşa edilen evde akrabalık bağları tamamen bitmiş, en vahşi, en karmaşık evlerden birisidir.⁴⁵

Allah (c.c.) kâfirlerin durumunu anlatırken merhametten mahrum en basit bir ev örneği olan örümceğin evini veriyor. İnsanlar arasında manevi bağlar bitince eşler arasındaki merhamete en çok muhtaç oldukları durum ortaya çıkmaktadır. Merhamet karıyla kocanın, anne ile çocuğun, kardeşle kardeşin, anne baba bir kızla ve kız kardeşle erkek kardeş arasında en çok muhtaç oldukları durumda ortaya çıkar.⁴⁶

4) Eğer bilselerdi ifadesi: لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ “Eğer bilselerdi”

⁴⁵ En- Neccar, Tefsiru'l- Ayati'l- Kevniyye, II, s.416

⁴⁶ En- Neccar, Tefsiru'l- Ayati'l- Kevniyye, II, s.417

buyruğundaki: “Eğer” lafzı "örümcek yuvasına taalluk etmektedir. Yani eğer bunlar putlara ibadet etmenin kendilerine hiçbir fayda sağlamayan örümceğin yuva edinmesine benzediğini ve onların örneklerinin bu olduğunu bilselerdi, elbette ki bu uydurma ilâhlara ibadet etmezlerdi. Yoksa onlar örümceğin yuvasının zayıf olduğunu bilselerdi, demek istenmemiştir.⁴⁷

“Eğer bilselerdi” ayetini iki türlü anlamak mümkündür. Birincisi keşke bu gerçeği bir bilselerdi o zaman durumları bambaşka olurdu. Yaptıkları davranışların anlamsızlığını, çürüklüğünü idrak etselerdi durumları müminlerin durumları gibi olurdu. Bir diğer anlamı İlmî tefsir geleneğine uygun bir tarzda Zağlul en-Neccar tefsirinde şu şekilde izah eder: Örümcek ağının vahiy döneminde bu özelliklerini hiç kimse bilmiyordu. Bu asırlar geçtikten sonra yüzlerce bilim adamı onlarca yıl çalışmaları ve sabırlarının sonucunda bilinir hale geldi. Bugün yirminci asrın sonlarında bu bilgiler ortaya çıktı. Allah (c.c.) ayeti kerimeyi ‘keşke bilseler’ ifadesiyle bitirdi. Buna rağmen Kur’ân’ınörümcek ağıyla ilgili nitelemesi yani ‘evlerin en zayıfı’ demesi ümmî bir Peygamber’e nazil olan bir nitelemedir. Çünkü Allah (cc.) ezeli ilmî ile peygamberlerin sonuncusu Hz. Peygambere her hangi bir kaynağa bağlı kalmadan inzal ettiği kitaptır.⁴⁸

4. Müşriklerin Durumun Ankebut’un Evine Benzetilmesinin Sosyolojik Anlamda Toplumsal Karşılığının Tahlili

Allah (c.c.) bu ayeti kerimede bir anlamda kendilerine hiçbir faydası olmayan ve kendilerinden hiçbir zararı savuşturamayan varlıklara bel bağlanmasının anlamsızlığını vurgulamıştır. Razi tefsirinde bu konuya şöyle değinir: Allah Teâlâ, müşrik olanların cezasını peşin vermek suretiyle imha ettiğini; yalanlayanlara da ahirette azap edeceğini ve onlara, her iki dünyada, taptıkları o şeylerin fayda vermediğini ve tapanlardan, taptıkları o şeylere karşı yaptıkları o rükû ve

⁴⁷ Kurtubi, el-Câmi’ li Ahkâmi’ l-Kur’âni’ l-Azim, XIII, s.403

⁴⁸ En- Neccar, Tefsiru’ l- Ayati’ l- Kevniyye, II, s.419

sücutlarının hiçbir şeyi savuşturamadığını beyan edince, onun (Allah'tan başka şeyleri) mabut edinmesini ne barındıran ne de oturmaya elverişli olan örümceğin evine benzetmiştir.⁴⁹

Bu benzetme, işin başı için doğru olduğu gibi, sonu için de doğrudur. Çünkü rüzgâr estiğinde, örümceğin evinin adı sanı kalmaz, aksine ev uçuşan toz zerrecikleri haline gelir. İşte kâfirlerin putları için yaptıkları ameller de böyledir. Nitekim Cenâb-ı Hak, “Biz onların yaptıkları her amelin önüne geçtik ve bunları saçılmış (hiçbir değeri olmayan) zerrelere yaptık” (Furkan, 25/23) buyurmuştur.⁵⁰

Hicazi müşriklerin Allah'tan başkalarını dost edinmelerine şöyle bir yorum getirmiştir: Tanrılarla şefaathçiler ve dostlar onlara asla fayda sağlamazlar. Bu gibi şeyleri tanrı edinenlerin misali; örümceğin, kendisi için barınak olarak yaptığı ağa benzer. Oysa örümceğin yaptığı ev, evler içinde en zayıf ve en mukavemetsiz olandır. Bu ayette örümcek ağı değil de örümcek evi örnek olarak gösteriliyor. Bunun sebebi ve hikmeti şu olsa gerektir: Ev, gölgelenmek, güneşin sıcağından, soğuğun etkisinden, düşmanların saldırısından korunmak için yapılır. Bunlardan başka diğer bazı faydaları sağlamak amacıyla da yapılır, ama örümcek evi, içinde barınmakta olan örümceğe asla yarar sağlamaz. Onu tehlikelerden de korumaz. İşte Allah'ı bırakıp da diğer varlıkları ve putları tanrı edinen, onlara tapan kimselere gelince, bu putlar onlara asla bir fayda temin edemeyeceği gibi onlara gelecek zararı da üzerlerinden savamazlar. Şu da var ki örümcek ağı, ev olarak adlandırıldığı halde bu gibi faydaları temin edemez. İşte aynı şekilde putlar da tanrı olarak kabul edildikleri halde kendilerine tapanlara ne bir fayda, ne de bir zarar verebilirler. Doğrusu evlerin en zayıf ve en dirençsizi örümcek evidir, eğer bilselerdi!⁵¹

Allah (c.c.) ehl-i şirkin helak olduklarını beyan ettiği gibi mesleklerinin gayet zayıf ve batıl olduğunu Mehmet Vehbi şöyle özetler; O kimselerin sıfatları ve hal-ü şanları

⁴⁹ Razi, et- Tefsir-il Kebir (Mefâtihu'l-Gayb) s.24

⁵⁰ Razi, a.g.e. s.26

⁵¹ Muhammed MahmutHi'cazi, *Furkan Tefsiri*, İlim Yay. Y.t.y. IV, s.513

ankebutun sıfatı ve hal-ü şanı gibidir ki, onlar Allah'ın gayrı putları kendilerine menfaat edecek zannıyla dostlar ittihaz etmişlerdi. İşte onlar tıpkı ankebut gibidirler. Zira kendi tükürüğünden ev yapar, sonra onu terk eder, diğerini yapar ve daima ömrünü bu minval üzere ifna eder. Hâlbuki o evleri yapmakta emeği hep boştur ki, o evler soğuktan, sıcaktan onu muhafaza edemediği cihetle hiç faydasını görmez. Çünkü evlerin en gevşek ve zayıfı ankebutun evidir. Eğer onlar bilmiş olsalar örümceğin evine benzeyen itikadda bulunmazlardı. Zira Allah'ın gayrı putları ma'bud ittihaz edenlerin emekleri boştur. Çünkü onlar âbâ ve ecdatlarını taklit eder ve onu bırakır, diğerini taklit eder. Hâlbuki tamamı (cümlesi) bâtıldır, hiçbirinde fayda yoktur. Çalışmaları zâyidir. Zira akli ve nakli bir delile müstenid olmadığından Allah indinde makbul değildir. Binaenaleyh; ankebutun evinden daha gevşek ve faydasız bir şey olmadığı gibi kâfirlerin amellerinden daha gevşek bir şey yoktur.⁵²

Gerçekten müşrik itikat noktasında son derece bilgisizlik içindedir. Bunun için bu ayetler müşriklerin bilgisizliğini ortaya koymaktadır. Zira onlar hiçbir şey olmayan varlıklara tapmaktadırlar. Bu varlıklar cansızdır. Hiç bilgileri yoktur. Hiçbir güçleri de yoktur. Müşrikler her şeye muktedir olan, ezici güce sahip, hikmetsiz hiçbir şey yapmayan, sonsuz hikmete sahip Allah'a ibadeti terk etmişlerdir. Kalbi Allah'a iman etmiş olan Müslüman ise yaptığıının şuurundadır. İbadet ettiği şeyi takdir etmektedir. İbadetinde hayır murat etmektedir. Şeriata tabi olma hususunda güzelce amel etmektedir. Çünkü kurtuluşun ve saadetin bunda olduğunu bilir. Fayda ve hayır elde etmek, zarar ve şerri önlemek suretiyle arzu ettiği şeye fiilen ulaşacaktır.⁵³

Razi örümcek yuvasına benzetilen bu (**âlihe**) ilahların yerine (**evliya**) veliler denilmesini şöyle yorumlar; şirk-i hafî'nin (riya gibi şeylerin) batıl olduğuna açıklık getirmiştir. Sadece şirki değil, gizli şirki dahi yok edip kaldırmaya işaret olduğunu belirtmiştir. Çünkü başkasına gösteriş olsun diye

⁵² Konyalı Mehmet Vehbi, *Hülasat'ül Beyan Fi Tefsir'il Kur'an*, Üçdal Neşriyat, İst. Y.t.y. IX-X, s.4203

⁵³ VehbeZuhayli, *Tefsir'ulMünir*, X, s.495

Allah'a ibadet eden, Allah'tan başka bir dost (veli) edinmiş olur. Bunun durumu da yine, ördüğü ağı ev edinen örümceğin misaline benzer.⁵⁴

Hz. Peygamber'i (s.a.v.) yalanlayıp şirke giden kavimlerin yok edilmesi örnekleriyle açıklandıktan sonra, bu örümcek örneğinin getirilmesi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve müminlere öyle büyük ve öyle etraflı bir vaat ve müjdeyi ifade etmektedir ki, bütün bu sürenin ruhu denilebilir.⁵⁵

Seyyid Kutub müşriklerin örümcek evine benzetilmesine farklı bir derinlik kazandırır:

Varlık âlemindeki güçlerin gerçek mahiyetini bilmeyen insanlar bütün bu maddi güçlere aldanırlar. Fertlerin, toplumların ya da devletlerin elindeki bu güçler onların gözlerini kamaştırır, başlarını döndürür. Lambanın etrafında dönen, ateşin cazibesine kapılıp içine düşen pervane gibi bu göz alıcı, bu baş döndürücü maddi güçlerin etrafında dönüp içinde kaybolup giderler. Tek egemen gücü unuturlar. Gerek fertlerin, gerek toplumların, gerekse devletlerin ellerindeki bu güçlere sığınmanın tıpkı örümceğin ağdan örülü yuvasına sığınması gibi olduğunu unuturlar. Hâlbuki bu zayıf, güçsüz ve çaresiz örümceği, gevşek yuva koruyacak değildir. Bu zayıf eve sığınmakla tehlikelerden korunması mümkün değildir. Allah'ın himayesinden başka bir himaye, O'nun güvenilir korusundan başka bir sığınak, O'nun sarsılmaz gücünden başka bir destek yoktur.⁵⁶

Bir takım misallerin verilmesi, bunların açıklanması ve benzer şeyler arasında karşılaştırma yapılması insanlar için her şeyin gerçek yönlerini bilme adına faydalı bir husustur. Mevdudî de bu konuya şu şekilde değinir.

"Bütün milletler, "Şirk" içinde olduklarını ve taptıkları ilâhların, yardımcı, destekçi, koruyucu olduğuna inandıklarını bu sebeple yaptıkları ibadetler, sundukları kurbanlarla onların rızasını kazanacaklarına, ihtiyaç duyduklarında onların yardım edeceğine inanıyorlardı. Fakat Allah (cc) onların helâ-

⁵⁴ Razi, et-Tefsir-ul- Kebir (Mefâtihu'l-Gayb) XVIII, s.26

⁵⁵ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Yay. İst. Y.t.y.VI/221

⁵⁶ Kutub, *Fizilâl'il Kur'ân*, VI. s.359

kini dilediğinde onların bu inanç ve düşüncelerinin tamamen asılsız olduğu ortaya çıkmıştır. O zaman taptıkları hiçbir tanrı, hiçbir aziz veya ruh onları kurtarmaya gelmemiş ve onlar beklenti ve inançlarının yanlış ve saçma olduğunu idrak ederek felaketler ile karşı karşıya gelmişlerdir. Allah müşrikleri şöyle uarmaktadır: "Sizin, kâinatın sahibi ve hâkimine değil, hiçbir gücü olmayan kullara ve hayalî tanrılara inanç üzerine bina ettiğiniz oyuncak ümit evleri, aslında örümceğin ağından başka bir şey değildir. Örümcek ağı nasıl yavaş bir parmak darbesine bile dayanamazsa, sizin ümitleriniz için bina ettiğiniz oyuncak evde Allah'ın düzeni ile ilk karşılaştığında yerle bir olur. Sizin bâtil inançlar ağı ile uğraşmanız cehaletten başka bir şey değildir. Eğer siz gerçek bilgiye sahip olsaydınız, hayat düzeninizi temelsiz direkler üzerine bina etmezsiniz. Gerçek şu ki, kâinata âlemlerin Rabbinden başka hiç kimse kudret ve otoriteye sahip değildir ve güvenilebilecek tek destek O'nun desteğidir."⁵⁷

Elmalılı da daha ince bir noktaya şu şekilde değinir: "Allah'tan başka birtakım velilere tutunanların örneği; Allah'tan başkalarını, ihtiyaçlarına karşı yardım eder, menfaatleri dokunur, işlerini görür, tehlikeden kurtarır diye veli, sahip, koruyucu edinerek mabut sayanların örnek olacak halleri örümceğin örnek ve mesel olmuş haline benzer bir ev edinmiştir, hiç dini olmayanlar gibi büsbütün evsiz değil, bir sinek avlayacak kadar bir eve tutunmuştur. Fakat muhakkak ki evlerin en çürüğü her halde örümcek evidir. İşte onun için örümcek kafalı müşriklerin de dayanakları, tutanakları böyle çürüktür. Bütün tutundukları fanidir, yok olucudur."⁵⁸

Sonuç

Kur'an-ı Kerim'i, bütün beşer bilgisini içinde toplayan bir ansiklopedi kitabı gibi düşünmek doğru bir yaklaşım değildir. Fakat Kur'an'ın açıklanmasında bilimler arasında dengeli bir düşünce tarzı belirlenmelidir. Kur'an'da İlmî veri-

⁵⁷ Ebu' Âlâ Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an*, Fecr Yay. İst. 1996, IV/252-253

⁵⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, s. 221

lere işaretlerin olması, tevhid ve kulluk amacına hizmet etmektedir. Bu düşüncede ayetleri yorumlarken, geçici nazariyelerle değil, kesinleşmiş İlmî verilerden yararlanılmalıdır. Fakat bu hususta çok hassasiyet gösterilmeli, kullanılan argümanların zamanın ve mekânın verileri olduklarını unutmadan, bu verilerin zamanla gelişebilecekleri ya da değişebilecekleri belirtilmelidir. Yoksa Kur'an'ı belirli bir döneme hasretmiş oluruz ki bunun da yanlış olacağı kanaatindeyiz.

Bu bağlamda Ankebut suresi 41.ayetini İlmî tefsir geleneğinin bu temel kabullerinden yola çıkarak İlmî i'caza değinmekistedik. Öncelikle ayetin değindiği ve dikkat çektiği hususlardan birisi de العنكبوت örümceğin 'müfred' (tek) zikredilmiş olmasıdır. Bunun nedeni ise Ankebutun yaşadığı hayattan kaynaklanmaktadır. Ankebut tek bir varlığa verilen isimdir. Fakat Nahl ve Neml surelerinde bu isimler çoğul olarak gelmiştir. Çünkü bunlar bütün türe verilen isimlerdir.

Fiilin müennes (dişil) gelmesi yuvayı inşa eden örümceğin dişil olmasındandır. Erkek örümcek çok nadir olarak örülen ağın tamirinde yardımcı olur. Ayette fiili yapanın dişil örümcek olması hasebiyle fiilde müennes gelmiştir.

Örümceğin yuvası için en zayıf "ev" tabirinin kullanılması ise evin ve örümceğin yapısından kaynaklanmaktadır. Ev, içinde barınan varlıkları belirli oranda dış etkilerden koruyan bir yapıya sahiptir. Fakat örümceğin ağının ne güneşin sıcağından, ne kışın soğuklarından, ne şiddetli yağmurlardan ne de saldırılar karşısında koruma özelliği vardır. Ayette evlerin en zayıfı olarak ifade edilmiş fakat iplerin en zayıfı denmemiştir. Çünkü bilim, bugün örümcek ağının dünyadaki en dayanıklı maddelerden biri olduğunu ispat etmiştir. Mukavemet ve dayanıklılık yönünden, çelikten daha güçlü, karbon fiberden daha hafif ve kopmadan % 40 genişleyebilen bir madde olduğunu tespit etmiştir.

Manevi anlamda da örümcek yuvası evlerin en zayıfı ve en güçsüzdür. Çünkü o her mutlu ailenin temelinde var olan sevgi, merhamet, şefkat, yardımlaşma ve dayanışma gibi duygulardan yoksun bir evdir. Çünkü örümcek, dünyaya gözlerini açtığı anda hayatta kalma mücadelesini tek ba-

şına vermektedir. Örümcek ağı da akrabalık bağları tamamen bitmiş, en vahşi, en karmaşık evlerden birisi olmuştur. Allah (c.c.), kâfirlerin durumunu anlatırken merhametten mahrum en basit bir ev örneği olan örümceğin evini vermiştir. Çünkü Allah'ı bırakıp da diğer varlıkları ve putları tanrı edinen, onlara tapan kimselere bu putların asla bir fayda temin edemeyeceği gibi onlara gelecek zararı da önleme kudretine sahip değillerdir. Bu gerçeği anlatan ayet, müşriklerin itikat noktasında son derece bilgisizliğini göstermektedir.

İlmî i'cazı yanında sosyolojik anlamda ayetin verdiği mesaj da eşsizdir. Temelde Allah'tan başkasına dayanan her ümit insan için olumsuzdur. Aslında sadece tek bir güç var, o da yüce Allah'ın gücüdür. Bunun dışında sahip olunan bütün güçler, basit ve önemsizdir. Onun için Allah müşrikleri bir anlamda şöyle uyarmaktadır: "Sizin, kâinatın sahibi ve hâkimine değil, hiçbir gücü olmayan kullara ve hayalî tanrılara ibadet etmeniz, bina ettiğiniz deniz kıyısında kumdan oyuncak evler gibidir. Örümcek ağı nasıl yavaş bir parmak darbesine bile dayanamazsa, sizin ümitleriniz için bina ettiğiniz oyuncak evde Allah'ın düzeni ile karşılaştığında yerle bir olur. Sizin bâtıl inançlar ile uğraşmanız cehaletten başka bir şey değildir. Eğer siz gerçek bilgiye sahip olsaydınız, hayat düzeninizi temelsiz direkler üzerine bina etmezsiniz."

Kaynakça

- Aygün, Abdullah, (2007). *Şatbî'nin Kur'an'ın Ümmiliği ve İlmî Tefsir Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme*, Usul, (7).
- Cerrahoğlu, İsmail, (2005). *Tefsir Tarihi*, Fecr Yay. Ankara.
- _(2011) *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara.
- Cevherî, Tantavî, (y.t.y). *el-Cevâhir fî tefsiri'l-Kur'an*, Daru'l - fikr, Mısır. 1350
- Charles Darwin, (1996). *Türlerin Kökeni* (çev. Sevim Belli) Onur Yay. İstanbul.
- Demirci, Muhsin, (2010). *Tefsir Tarihi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. İstanbul.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, (y.t.y). *Hak Dini Kur'an*

- Dili*, Azim Yay. İstanbul.
- Emin el-Huli, (1998). *Tefsir ve Tefsirde Edebi Tefsir metodu* (çev. Mevlut Güngör) İslami Araştırmalar Dergisi, Ankara.
- Eren Cüneyt, (2005) Bilimsel Tefsir Metodolojisi, İslami İlimlerde Metodoloji/Usul
- Gazali, Ebu Hamid, (Y.t.y.) *İhyau Ulumi'd-Din*, Tuğra Neş. İstanbul.
- Heyet, (2007). *Kur'ân Yolu* (Hayrettin Karaman, Mustafa Çağırıcı, İ. Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş), DİB Yay. İstanbul.
- Hi'cazi, Muhammed Mahmud, (y.t.y.). *Furkan Tefsiri*, İlim Yay. İst.t.y.
- İbn Manzur, Ebû'l-Fadl Celâleddin b. Mükrim el-İfrikî, (1955). *Lisanu'l- Arab*, Daru'l Fikr, Beyrut.
- Kırca, Celal, (1981). *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler*, Marifet Yay. İstanbul.
- , (1996). *Kur'ân ve Bilim*, Marifet Yay. İstanbul.
- ,(2005)*Kur'ân ve fen Bilimleri*, Marifet Yay. İstanbul
- , (y.t.y.). İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'ân'a Yöneliş, Tuğra Neş. İstanbul.
- , (y.t.y.).*Müzakere*, Kuran ve Tefsir Araştırmaları III, İsav. Ensar Neş. İstanbul.
- Komisyon, (2001). *Türkiye Diyanet Vakfı Meali*, , TDV. Yay. Ankara.
- Kurtubî, (2002). Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Buruç Yay. İstanbul.
- Kutub, Seyyid, (1972). *Fizilâl'il Kur'ân*, (trc. M. Emin Saraç) İstanbul.
- Mevdudî, Ebu' Âlâ, (1996). *Tefhimu'l Kur'ân*,Fecr Yay. İstanbul.
- Neccar, Zağlul, (2007). *Tefsiru'l- Ayati'l- Kevniyye*, Mektebu't -Şuruki'd -Devliyye, Kahire.
- Razi, Fahrud-din, (2013). *et-Tefsir-il Kebir (Mefâtihu'lGayb)* . Huzur Yay. İstanbul.

- Rogery Garaudy, (2000). *İslam ve İnsanın Geleceği* (trc. Cemaal Aydın) Pınar Yay. İstanbul.
- Suyûtî, Celaleddin, (1994). *el-Itkân fi Ulumi'l-Kur'ân*, Daru'l-Fikr, Beyrut.
- Şatibi, Ebu İshak, (1975). *el-Muvafakat*, mısır.
- Şatibi, Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhamed, (1990). *el-Muvafakat* (trc. Mehmet Erdoğan), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, (1995) *Taberi Tefsiri*, Hisar Yay. İstanbul.
- Vehbi, Konyalı Mehmet, (y.t.y.). *Hülasat'ül Beyan Fi Tefsir'ül Kur'ân*, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- Yeni Rehber Ansiklopedisi, (1994). Türkiye Gazetesi, İstanbul.
- Yıldırım, Suat, (y.t.y.) *Bilimsel İcazın Değeri*, Kuran ve Tefsir Araştırmaları III, İsav. Ensar Neş. İstanbul.
- Zehebi, M. Huseyn, (2000) *et-Tefsir ve'l-mufessirun*, Mektebetu Vehbe, Kahire.
- Zuhayli, Vehbi, (2003). *Tefsir'ul Munir*, Risale Yay. İstanbul.